בס"ד י"ז בטבת תשפ"ב

שיעור כללי שבת פרק שביעי – תינוק שנשבה

השיעור הכללי יעסוק השבוע בנושא כללי, תינוק שנשבה, שצומח מתוך הסוגיה שלנו, אך הופך במשך הדורות לנושא משפיע ביותר על סוגיות הקראים והחילוניים. יש לגבי המון מקורות, בעיקר ממאה השנים האחרונות, וניסיתי לצמצם ככל האפשר ולעסוק בנושאים העקרוניים בלבד.

הסוגיה: שבת סח ע"א "רב ושמואל דאמרי תרוויהו...." עד ....סח ע"ב "וגר שנתגייר לבין הנכרים פטור". כמה דעות יש לגבי תינוק שנשבה, ומה ההצדקה שלהן ? **יסוד דין תינוק שנשבה:** מחלוקת רש"י ד"ה "פטור" ותוד"ה ד"ה "אבל תינוק שנשבה". מהן הטענות העקרוניות של תוס' על פירוש רש"י (דוגמה: תירוץ הפני יהושע). נפקא מינות אפשריות – קטע חלקי מתוך שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן רנז.

הרחבת עקרונות דין תינוק שנשבה לגבי קראים: רמב"ם הלכות ממרים ג, ג; פירוש המשנה חולין; הטענה של הרידב"ז נגד זה (לנתח היטב ולבחון כמה טענות יש); עמדת רבינו תם המופיעה בדברי הרמב"ן (באיזו שיטה הוא הולך– כרמב"ם או ברדב"ז); כמי פסק השו"ע; כמי פסק שו"ת הרא"ם.

הרחבת עקרונות דין תינוק שנשבה לגבי חילוניים: שו"ת בניין ציון החדשות (מי זה ?); שו"ת אגרות משה (מי זה ?); שו"ת היכל יצחק (מי זה ?); החזון אי"ש.

האם המציאות היום שונה לחלוטין לאור דברי הרמב"ן בפרשת שלח.

פני יהושע: ...

ולענ"ד אין צורך לזה דנראה בלא"ה **דמונבז גופא תרתי טעמי אית ליה** דליכא למימר דמהיקישא לחוד יליף לכולה מילתא דא"כ מאי קאמר כשדן לפני ר"ע הואיל ומזיד קרוי חוטא ושוגג קרוי חוטא ואמאי לא קאמר ליה בהדיא דטעמיה מהיקישא ופשטא דהאי לישנא דהואיל ומזיד קרוי חוטא וכו' משמע שזה הטעם בעצמו הוא משום דתנוק שנשבה אנוס הוא ולא שייך למקרייה חוטא דאנוס רחמנא פטריה כדכתיב ולנערה לא תעשה דבר... ואין לך אונס גדול מתינוק שנשבה וגר שנתגייר דמאי אית להו למיעבד כיון שלא היה להם ידיעה מעולם. מיהו אי לאו דאשכחן דמזיד נמי מיקרי חוטא א"כ תו לא הוי משמע דחטא למעוטי אנוס אלא אדרבה למעוטי מזיד וכל שקרוב למזיד כדאשכחן בכמה דוכתי דלשון חטא היינו שוגג, ומזיד מיקרי עון, וא"כ היה באפשר לומר דתינוק שנשבה חייב בקרבן אף על גב דאנוס רחמנא פטריה היינו כגון מיתה או מלקות וממון אבל בקרבן אפשר דחייב דכפרה...

שו"ת שבט הלוי חלק ט סימן רנז

לנכון קבלתי מכתבו בארוך וערוך בטוטו"ד בענין אשה שהיתה חפשית גמורה היא ובעלה, ונתגרשה מבעלה הראשון דרך עראי לבד בלי ג"פ כהלכה, ונשאת לשני באיסור אשת איש, וחזרו עכשיו שניהם בתשובה, וכ"ת השיג עבורה גט מבעלה הראשון, אבל דא עקא דהא נאסרה על הבועל בעלה השני כמבואר במשנתינו דסוטה ובאה"ע סי' י"א וקע"ח וכמ"ק, אמנם זוג בע"ת אלה מתחננים למצא להם היתר להשאר יחד, וכ"ת יפה כתב לפרוס השמלה לארכה ורחבה, ואני עני איש טרוד וחלוש אבא רק על עיקרי דברים ודברים שרשים כדרכי...

...והעיקר מה שכב' נו"נ בזה הוא אם דבר זה בגדר אונס או בגדר שוגג דאם הוא בגדר שוגג פשיטא שנאסרה אלא שכב' מצדד בשם חכם אחד דיש לדונם כאנוסים כיון שמעולם לא נתחנכה לתורה ומצות, והיתה בגדר תינוק שנשבה, ולא היתה בגדר דהו"ל למידק ולשאול, וראיתכם מלשון הרמב"ם פ"ג ממרים ה"ג שכ' דבני התועים האלה וב"ב שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם ה"ה כתינוק שנשבה ביניהם וכו' שהרי הוא כאנוס ואעפ"י ששמע אח"כ וכו'.

רמב"ם הלכות ממרים פרק ג

הלכה א: מי שאינו מודה בתורה שבעל פה אינו זקן ממרא האמור בתורה, אלא הרי זה בכלל האפיקורוסין [ומיתתו בכל אדם].
הלכה ב: מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבעל פה [מורידין אותו] ולא מעלין והרי הוא כשאר כל האפיקורוסין והאומרין אין תורה מן השמים והמוסרין והמומרין, שכל אלו אינם בכלל ישראל ואין צריך לא לעדים ולא התראה ולא דיינים [אלא כל ההורג אחד מהן עשה מצוה גדולה והסיר המכשול]. **הלכה ג בעלת נוסחאות**

שונות. ראו את ההבדלים

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת חולין פרק א

אבל אלו אשר נולדו בדעות אלה וחונכו על פיהן הרי הם כאנוסים ודינם דין תינוק שנשבה לבין הגוים שכל עברותיו שגגה כמו שבארו, אבל המתחיל הראשון הוא מזיד לא שוגג. ....

שו"ת רדב"ז חלק ב סימן תשצו/ קטע זעיר מתוך תשובה ארוכה מאוד

ראיתי מגלה עפה מגלה טפח ומכסה טפחיים. בגנותן של בני מקרא עונם יגלו שמים. פשוטה ועורה /וכעורה/ וחגורה על חלצים. לצדד צדדין מעשה חדודין כאיש הבינים. בחלוקים דקים מקורי עכביש לקרב רחוקים בידים שאינם מוכיחות לטהר את השרץ מן התורה ישם נהרות למדבר ומוצאי מים. אי שמים שומו על זאת גבור בארץ יחלש חושים לקראת נחשים להגביר חלשים על הארץ מרתים. חכם בעוז ידו נטויה להפך שמועות ולדחות ראיות אשר גבלו ראשונים לזכות חייבי מיתות בידי שמים. בואו ונייליל יללת אגלים. כי הראשונים אמרו מורידין ולא מעלין וחייבו מיתה העובר על דברי חכמים ולקחו מידן כפלים. וזה האחרון צלל במים אדירים מי שחו מי אפסים...
...ומש"כ ומה גם עתה בבני הטועים וכו' האמת כך כתב הרב ז"ל בהלכות ממרים אבל אינו בהכרח שבעל התשובה יודה לו בזה וכ"ש שכולם בזה"ז מזידים ולא שוגגים כאשר כתבתי כמה פעמים ואנו מתרין בהם כמה פעמים ולא אבו שמוע וכולם בני כיפה הם אלא דאי אפשר לנו וכדכתיבנא.

רדב"ז הלכות ממרים פרק ג

[ג] בד"א באיש שכפר בתורה וכו'. ענין תינוק שנשבה לבין העכו"ם נזכר במס' שבת. נראה שכתב רבינו זה ללמד זכות על הקראין אבל הנמצאים בזמנינו זה אם היה אפשר בידינו להורידן היה מצוה להורידן שהרי בכל יום אנו מחזירין אותם למוטב ומושכין אותם להאמין תורה שבע"פ והם מחרפין ומגדפין את בעלי הקבלה ואין לדון את אלו בכלל אנוסים אלא כופרים בתורה שבע"פ וכבר הארכתי בתשובת שאלה על ענינם:

חידושי הרמב"ן מסכת בבא מציעא דף עא עמוד ב

ועוד בענין רבית שאלו לר"ת ז"ל על בן משומדת אחת אם מותר להלוותו ברבית, או דילמא ישראל הוא ואסור, והשיב להם שמותר להלוותו ברבית, ותלמידיו של רש"י ז"ל כתבו בשם רבם ז"ל שאסור, שאע"פ שחטא ישראל

הוא, ויש לדון בדבר לא יהא ממונו חמור מגופו וגופו מותר להרגו כדאמרינן המשומדין מורידין ולא מעלין, ואיכא למימר כי ההיא דאמרינן (ב"ק קי"ט א') גבי מסור דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא והוה ליה ישראל גמור, וזה אינו מחוור דגבי משומדים שנטמעו בגויים אין ראוי לומר דנפיק מינייהו זרעא מעליא ואפילו אשתו עמו וכש"כ מן הגויה שא"א שהרי הולד כמוה, ויש לי ראיה לדבר מהא דגרסינן בפרק אין מעמידין (כ"ו ב') המינין והמשומדין מורידין ולא מעלין א"ל אני שונה לכל אבדת אחיך לרבות את המשומד ואת אמרת מורידין, אלמא כל מי שמורידין אותו לא מקרי אחיך כלל, והכא נמי כתיב אחיך, ואף על גב דמסור נמי מורידין וממונו אסור לאבדו ואסור להלוותו ברבית, התם לאו משום דלא מקרי אחיך אלא מפני שהוא כרודף כדאמרינן (ב"ק קי"ז א') אף ממונן של ישראל כיון שנפל ביד גויים שוב אין מרחמין עליו, אבל משומד לא מקרי אחיך הילכך אף להלוותו ברבית מותר ולא חיישינן לזרעא מעליא, וכש"כ משומד לע"ז שנטמע בגויים, ורחמנא אמר דליחי אחיך עמך והאי לא ליחי ולא ליקיים, **ואם נפשך לומר התינח משומד עצמו בן המשומדת שוגג הוא והוה ליה כקטן שנשבה לבין הגויים ואתה מצווה עליו להחיותו, לא דמי דאילו התם לא ידע כלל, אבל כאן כיון דידע ושביק תורת ישראל ומדבק בע"ז ובחוקות הגויים הרי הוא משומד גמור ומורידין ולא מעלין.**

שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קנט,ג:
ה ב} ד') כותים, יש להם (ה) דין ד'] מומר לעבודת כוכבים. ו ה] ה') הקראים, אין להם דין מומרים ואסור להלוותם ברבית, ואין צריך לומר (ו) ה'] שאסור ללוות מהם ברבית. הגה: וע"ל סימן קנ"ז וקכ"ד דין אנוסין. ו] תינוק שנשבה לבין העובד כוכבים ואין יודע מתורת ישראל כלל, דינו כקראים ואסור להלוות לו ברבית. (כך משמע מב"י לדעת הרמב"ם). ז ולכן (ז) מומרת לעבודת כוכבים שיש לה בן מן העובד כוכבים ח שהבן הרי הוא כמוה ונקרא מומר, ו'] אסור להלוות לו ברבית, (מרדכי פ' החולץ), דהוי כתינוק שנשבה לבין העובדי כוכבים.

שולחן ערוך אבן העזר הלכות פריה ורביה סימן ד, לז:
...
קא] (לח) הקראים אסור להתחתן בהם, {מה} וכולם הם <כד> ספק ממזרים, סז ואין מקבלים אותם אם רוצים לחזור (ב"י מצא כתוב בתשובת ר' שמשון). <כה> אבל האנוסים החוזרים לדת ישראל, נ"ל שמותר להתחתן בהם כמו בשאר גרים (הנ"ל).

שו"ת רבי אליהו מזרחי (הרא"ם) סימן נז (קטע קטן מתשובה ארוכה מאוד):
...ועוד שאין הקראים האלה מאותם המינים הכופרים תחלה בתורה שבעל פה כמו הצדוק והביתוס שהם מעצמם ממחשבתם יצאו למינות וכפרו בתורה שבעל פה בשאט נפש שעליהם נאמר שיהיו מן המורידים אבל אלו הקראים הם בני אותם המינים ובני בניהם קרוב לאלפים שנה מאז עד היום הזה **והם דומים לתנוק שנשבה לבין הגוים שנשתקע ממנו תורת היהדות** שאף על פי ששמע אחר כך שהוא יהודי אין אנחנו מצווים להענישו מפני שהוא אנוס שהרי גדלוהו הגוים על תעותם וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק שלישי מהלכות ממרים מי שאינו מודה בתורה שבעל פה אינווכו'...**ואין לדקדק ממאמר אל ימהר אדם להורגם** מכלל שראוי להורגם אחרי שהשתדל להחזירם בתשובה ולא רצו לשמוע שהרי כבר דמה אותם לתנוק שנשבה לבין הגוים שאינו בן מות כלל ואף על פי שלא רצה לשוב בתשובה מדקאמר הרי הוא כאנוס ואנוס פטור ממיתה כדנפקא לן מההוא פרט לאנוס....

שו"ת בנין ציון החדשות סימן כג
פסקים שלא להלכה למעשה.
ב"ה אלטאנא יום ד' כ"ט מרחשון **תרכ"א** לפ"ק. לידידי מחותני הרב המופ' מו"ה שמריהו צוקערמאן נ"י.
מה שכ' מעכ"ת נ"י שהוא הי' נוהג לאסור בשתיית יין שנגע בו ישראל מחלל שבת בפרהסיא מפני שהוא מומר לכל התורה כולה והוכיח כן משו"ת המבי"ט שהביא בנקודת הכסף י"ד (סי' קכ"ד) לאסור בשתיית יין שנגעו בו

קראים מפני שהם מחללים את המועדות והמה כמחללי שבתות. אמנם יש מי שחולק עליו ולכן שאל אותי איך דעתי בזה...

...והנה עד כה דברנו מעיקר הדין איך לדון מחלל שבת בפרהסיא אבל לפושעי ישראל שבזמנינו לא ידענא מה אדון בהם אחר שבעו"ה פשתה הבהרת לרוב עד שברובם חלול שבת נעשה כהיתר אם לא יש להם דין אומר מותר שרק קרוב למזיד הוא ויש בהם שמתפללים תפילת שבת ומקדשים קידוש היום ואח"כ מחללים שבת במלאכות דאורייתא ודרבנן והרי מחלל שבת נחשב כמומר בלבד מפני שהכופר בשבת כופר בבריאה ובבורא וזה מודה ע"י תפילה וקידוש ומה גם בבניהם אשר קמו תחתיהן אשר לא ידעו ולא שמעו דיני שבת שדומין ממש לצדוקין דלא נחשבו כמומרים אעפ"י שמחללין שבת מפני שמעשה אבותיהן בידיהם והם כתינוק שנשבה לבין עובדי ככבים כמבואר (סי' שפ"ה) וכ"כ גם המבי"ט (סי' ל"ז) ואפשר נמי דצדוקין שלא הורגלו בתוך ישראל ולא ידעו לעיקרי הדת ואינם מעיזין פניהם נגד חכמי הדור לא חשבי מזידין וכו' יע"ש. והרבה מפושעי הדור דומין להם ועדיפי מהם שמה שמחמיר הר"ש בקראים להחשיב יינם יי"נ אינו מפני חילול מועדות שדומה לשבת בלבד אלא מפני שכפרו גם בעיקרי הדת שמלין ולא פורעין ואין להם דיני גיטין וקדושין שעי"ז בניהם ממזרים. ובזה רוב הפושעים שבזמנינו לא פרצו. ולכן לענ"ד המחמיר להחשיב נגיעת יין של הפושעים הללו לסתם יינם תבוא עליו ברכה. אכן גם למקילים יש להם על מה שיסמכו אם לא שמבורר לנו שיודע דיני שבת ומעיז פניו לחללו בפני עשרה מישראל יחד שזה ודאי כמומר גמור ונגיעת יינו אסור. כנלענ"ד הקטן יעקב.

שו"ת היכל יצחק אבן העזר ב סימן כו

....(ו) והנה עד כאן לא דיברנו ע"ד דתיותם של העדים, אך לפי מה שמסר לי מעכ"ת בע"פ, אחד בודאי לא דתי ואינו עד כשר לקידושין, והשני ג"כ עכ"פ מסופק מבחינת שמירת הדת, **שכל מה שיש להקל בו הוא להניח עפ"י דברי הבנין ציון ועוד ז"ל שהוא בבחינת תינוק שנשבה. אך לבי מהסס מאד לאמר כך**, מאחר שהוא באר"י, ובודאי ידע ושמע שאנו מרעישים עולמות על חילול ש"ק, ואמנם שלא במקום עיגון מחמירים בקידושי ע"א, אבל כאן שניראים דברי אמת שזה היה משחק גרידא, והמסיבות מוכיחות על כך, ושבכל אופן אין אף אחד מעיד על שמיעת הרי את מקודשת לי, ויש לצרף ג"כ דעת הריטב"א לענין יחוד עדים כשירים שזהו בדווקא.

שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק ד סימן נט

ומה שכתב כתר"ה שידיד החתן בנישואין ראשונים אפשר לא נפסל משום שהוא כתינוק שנשבה הנה בתשובתי שם כתבתי בפשיטות שפסולין לעדות דאף דלא גרעי מעכו"ם אבל גם לא עדיפי מעכו"ם לענין עדות ורק שלענין שמעלין מסתבר שעדיפי מעכו"ם שראוי להחזירן לתשובה ולמשכן בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה מה שליכא זה בעכו"ם, אבל לענין עדות כ"ז שלא חזרו בתשובה והם בטעותם לא עדיפי מעכו"ם מאחר דחזינן דכפירה מחשיבה ליצא מכלל ישראל משום שאינו מחזיק בדת ישראל לכן כ"ז שטועה אינו בכלל ישראל עיין שם, וגם בל"ז כיון שעכ"פ אינם מאמינים בתורה ובשכר ועונש שא"כ ליכא כלל דבר האסור ויענשו כשיעשה דבר רע שא"כ ליכא שום איסור מלהעיד שקר ולא יהיה ע"ז שום עונש לא שייך להכשירו, וכן ברור שמי שאינו יודע שאיכא איסור להעיד שקר ואף אם יודע שאסור אבל אינו יודע שיענש על עבירת עדות שקר הוא פסול לעדות, ול"ד לבני קראים שאין יודעין מתושבע"פ שכתבת שיש שסוברין שקידושיהן קידושין שיודעין שאיכא איסור להעיד שקר ונענשין ע"ז דהא בתורה שבכתב מאמינים, **וגם אין להחשיבם כלל כתינוק שנשבה מאחר שרואין הרבה שומרי תורה ומצות** וגם עיין ברדב"ז שסובר שכמעט ליכא דבר כזה. ולכן פשוט שאין הקידושין כלום. ולכן טוב להשפיע שיתנו את הבת ללמוד במקום שיחזירוה לשמירת התורה ואם אפשר להשפיע עליה ועל בעלה שיחזרו בתשובה, אבל להשפיע רק שיקדשנה קידושין אין שום צורך בזה כ"ז שלא עשו תשובה, דאדרבה יותר טוב שאינה מקודשת שאם יתפרדו לא תהיה א"א.

חזון איש יו"ד א, ו:

ותינוק שנשבה בין העכו״ם דינו כישראל ושחיטתו מותרת שהוא בחזקת שאם יודיעוהו וישתדלו עמו בשיעור ההשתדלות שהוא ראוי לשוב ולא יזיד לבלתי שוב, אמנם אחר שהשתדלו עמו והוא מזיד וממאן לשוב, דינו כמומר. ושיעור ההשתדלות תלוי לפי ההתבוננות הדיינים כאשר יודיעו ברוח קדשם בהכרעת דינו. ומה שנחלקו אחרונים ז״ל בצדוקים בדורות האחרונים אי חשיבי כאנוסים, היינו, בהכרעת שיעור הידיעה שיודעים ממציאות ישראל ושאבותיהם פירשו מהם ונותנים כתף סוררת, אי דיינינן ליה כשיעור יריעה למחשב מזיר או לא ואכתי אנוסים הם, ובאמת צריך לדון על כל איש ואיש בפרט ... וכמו כן אותם שאבותיהם פרשו מדרכי ציבור והוא נתגדל ללא תורה, דינו כישראל לכל דבר, ונמי צריך שיעור ידיעתו אי לא חשיב מזיד.

רמב"ן במדבר פרק טו:

...והנה זה כפי משמעו הוא קרבן מומר לכל התורה בשוגג, כגון ההולך ונדבק לאחת מן האומות לעשות כהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל כלל. ויהיה כל זה בשוגג, כגון שיהיה ביחיד תינוק שנשבה לבין האומות, ובקהל כגון שיחשבו שכבר עבר זמן התורה ולא היתה לדורות עולם. או שיאמרו כמו שזכר בספרי (שלח קטו) מפני מה אמר המקום לא שנעשה ונטול שכר אנו לא עושים ולא נוטלין שכר, כענין שהיו ישראל אומרים ושואלים את יחזקאל, שנאמר (יחזקאל כ א) באו אנשים מזקני ישראל וישבו לפני, אמרו לו רבינו יחזקאל הרי עבד שמכרו רבו לא יצא מרשותו וכו'. או שישכחו את התורה, וכבר אירע לנו כן בעונותינו (כי) בימי מלכי ישראל הרשעים כגון ירבעם ששכחו רוב העם התורה והמצות לגמרי, וכאשר בא בספר עזרא באנשי בית שני...